

УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА У ПІДГОТОВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРИ РОЗГЛЯДІ У СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА ЩОДО НЕПОВНОЛІТНЬОГО**PARTICIPATION OF THE DEFENSE ATTORNEY IN THE PREPARATORY PROCEEDINGS DURING THE CONSIDERATION OF THE INDICTMENT AGAINST A MINOR IN THE COURT OF FIRST INSTANCE**

Юсупова К.О., аспірантка кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ

У статті досліджені питання участі захисника у підготовчому провадженні при розгляді у суді першої інстанції обвинувального акта щодо неповнолітнього. Окреслені випадки, у яких адвокат не має права брати участь у підготовчому провадженні як захисник неповнолітнього. Висвітлена діяльність захисника неповнолітнього обвинуваченого із збирання та подання суду доказів, клопотань, скарг, а також щодо реалізації інших процесуальних прав свого підзахисного для забезпечення успішності захисту в цілому. Розкрито права захисника неповнолітнього, які він має на стадії підготовчого провадження та відповідний їм перелік можливих дій адвоката. Проаналізовано вимоги до складу учасників підготовчого судового засідання із зазначенням вимог до головуючого судді, колеги суддів, законного представника дитини, яка опинилася у контакті чи конфлікті із законом. Висвітлені випадки скасування вироків судів першої інстанції через невідповідність вимогам закону складу учасників підготовчого судового засідання і судового розгляду, що проілюстровано конкретними прикладами кримінальних проваджень щодо неповнолітніх. Особливо розглянуті повноваження новопризначеного у підготовчому провадженні захисника неповнолітнього обвинуваченого, який не брав участі на етапі досудового розслідування кримінального правопорушення. Сформовано загальні рекомендації захиснику щодо його дій під час підготовчого судового засідання у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Розкрито питання про складання досудової доповіді про неповнолітнього обвинуваченого, що обов'язково вирішується у підготовчому судовому засіданні у суді першої інстанції. Наведено аргументи про підготовку захисником клопотання про проведення судового розгляду у закритому режимі. Особливу увагу звернуто на дотримання міжнародних стандартів здійснення правосуддя, дружнього до дитини, при вирішенні питання у підготовчому судовому засіданні про запобіжний захід неповнолітньому обвинуваченому. У висновках наведено вичерпний перелік повноважень та дій захисника неповнолітнього обвинуваченого у підготовчому провадженні в суді першої інстанції. Наголошено, що участь захисника у підготовчому провадженні має виховний вплив на неповнолітнього обвинуваченого.

Ключові слова: неповнолітня особа, захисник, правосуддя, дружне до дитини, обвинувальний акт, підготовче провадження, судовий розгляд, суд першої інстанції.

The article examines the issues of the defense counsel's participation in the preparatory proceedings during the consideration of the indictment against a minor in the court of first instance. The cases in which the lawyer does not have the right to participate in the preparatory proceedings as the defense attorney of a minor are outlined. The activity of the defense attorney of a minor accused in collecting and submitting to the court evidence, motions, complaints, as well as in relation to the implementation of other procedural rights of his client to ensure the success of the defense as a whole, is highlighted. The rights of a minor's defender, which he has at the stage of preparatory proceedings, and the corresponding list of possible actions of a lawyer are revealed. The requirements for the composition of the participants of the preparatory court session were analyzed, indicating the requirements for the presiding judge, the panel of judges, the legal representative of the child who was in contact with or in conflict with the law. Cases of annulment of verdicts of courts of first instance due to non-compliance with the requirements of the law of the composition of the participants of the preparatory court session and trial are highlighted, which is illustrated by specific examples of criminal proceedings against minors. The powers of the newly appointed defense attorney for the minor accused, who did not participate in the pre-trial investigation of the criminal offense, were separately considered. General recommendations to the defense attorney regarding his actions during the preparatory court session in criminal proceedings against minors have been formulated. The issue of preparing a pre-trial report on a minor accused, which must be resolved in a preparatory court session in the court of first instance, was opened. Arguments are given about the defense's preparation of a motion for a closed court hearing. Particular attention was paid to the observance of international standards of child-friendly justice when deciding the issue of a preventive measure for a minor accused in a preliminary court session. The conclusions provide an exhaustive list of the powers and actions of the defense attorney of the minor accused in the preliminary proceedings in the court of first instance. It is emphasized that the participation of the defense attorney in the preparatory proceedings has an educational effect on the minor accused.

Key words: minor, defense counsel, justice, child-friendly, indictment, preliminary proceedings, trial, court of first instance.

Вступ. Конституція України проголошує, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги діє адвокатура, діяльність якої може бути ефективною лише за умови її належного забезпечення з боку держави. Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України задекларував положення кримінальних процесуальних гарантій участі захисника у кримінальному провадженні, у тому числі щодо неповнолітніх.

Нині у вітчизняне правосуддя активно запроваджуються норми, принципи і стандарти, передбачені у низці міжнародних документів у сфері захисту прав дітей. У них наголошується на необхідності особливого захисту дітей, які опинилися у контакті чи конфлікті із законом.

Важливим у цьому аспекті є підготовче провадження при надходженні обвинувального акта щодо неповнолітнього у суд, під час якого вирішується вся подальша процедура судового розгляду кримінального провадження.

Проблематику участі захисника у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх досліджували вітчизняні науковці: Ю. П. Аленін, Т. В. Варфоломєєва, В. І. Галаган, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевий, Я. П. Зейкан, О. В. Капліна, Є. Д. Лук'янчиков, В. Т. Маляренко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, О. Д. Святоцький, О. М. Скрябін, С. В. Слінько, С. М. Стахівський, Л. Д. Удалова, С. С. Чернявський, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько, О. Г. Шило, О. Г. Яновська та ін. Водночас, детального аналізу участі захисника неповнолітнього обвинуваченого на стадії підготовчого провадження у суді першої інстанції, обсягу його повноважень, переліку можливих дій адвоката, проблемних питань цієї стадії, що у подальшому призводять до перегляду судових рішень, у працях науковців не здійснено.

Тому *метою статті* є дослідження питань участі захисника у підготовчому провадженні при розгляді у суді першої інстанції обвинувального акта щодо неповноліт-

нього, визначення його повноважень, вичерпного переліку можливих дій щодо здійснення ним захисту.

Виклад основного матеріалу. Підготовче провадження є першою стадією розгляду справи у суді першої інстанції. У ст. 283 КПК зазначено, що досудове розслідування може закінчитися закриттям кримінального провадження (ст. 284 КПК України) або складанням обвинувального акту (ст. 291 України), або складанням клопотання: про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 285–287 КПК України), про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 292 КПК України). Після затвердження одного із зазначених документів прокурор надсилає відповідні матеріали для розгляду у підготовче провадження до суду першої інстанції. Таким чином, якщо на досудовому розслідуванні кримінальне провадження не закривається, а спрямовується у судове провадження, воно обов'язково має пройти підготовче провадження [1, с. 128].

Стадія підготовчого провадження служить «процесуальним фільтром». Вона покликана не допускати в судовий розгляд кримінальні провадження, що підлягають закриттю, чи по яких складені не у відповідності із вимогами кримінального процесуального закону обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності [2].

Участь захисника в судовому провадженні під час розгляду кримінального провадження, а також перегляду судових рішень за результатами судового розгляду щодо неповнолітніх має бути забезпечено в судах усіх інстанцій незалежно від стадії судового провадження, суб'єкта оскарження та від того, чи досяг обвинувачений на час розгляду (перегляду) кримінального провадження (судового рішення) повноліття [3].

Водночас, особа не має права брати участь у кримінальному провадженні, зокрема у підготовчому судовому засіданні, як захисник у випадках: 1) якщо вона у цьому провадженні надає або раніше надавала правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про надання правової допомоги; 2) зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю (зупинення дії свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю або його анулювання) в порядку, передбаченому законом; 3) якщо вона є близьким родичом або членом сім'ї слідчого, прокурора, потерпілого або будь-кого із складу суду [4, с. 365].

З урахуванням вимог ст. 314 КПК України, у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього суд після отримання обвинувального акту, не пізніше п'яти днів з дня його надходження призначає підготовче судове засідання.

Змагальний характер кримінального провадження, закріплений у ст. 22 КПК України, вимагає від сторони захисту активності у відстоюванні прав і законних інтересів обвинуваченого. Оскільки сторона захисту та сторона обвинувачення у кримінальному провадженні мають рівні права на збирання та подання до суду доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, від добросовісності, наполегливості та самовідданості адвоката на стадії підготовчого провадження значною мірою залежить успішність захисту неповнолітнього в цілому.

Для ефективного здійснення захисту неповнолітнього обвинуваченого його адвокат користується такими правами: заявляти клопотання; брати участь у допиті осіб; збирати і подавати суду докази; висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження; ознайомлюватися з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу і подавати щодо них свої зауваження; оскаржувати

в установленому порядку судові рішення та ініціювати їх перегляд, знати про подані на них апеляційні та касаційні скарги, заяви про їх перегляд, подавати на них заперечення тощо [4, с. 409].

Участь у підготовчому судовому засіданні бере неповнолітній обвинувачений, прокурор, захисник обвинуваченого, потерпілий, його представник, законний представник або адвокат, у необхідних випадках – цивільний позивач, його представник (законний представник). На підтвердження своїх повноважень захисник надає суду: свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордер, договір або доручення Центру надання безоплатної правової допомоги. На підготовчому судовому засіданні вирішується й питання складу суду, участі суддів або прокурорів, які (з тих чи інших причин та обставин) не мають прав або повноважень для здійснення своїх функцій у конкретному кримінальному провадженні, наприклад, кримінальному провадженні щодо неповнолітніх [5].

З урахуванням аналізу адвокатської практики є низка питань, на які слід звернути увагу при визначенні складу суду під час підготовчого засідання у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, адже: незаконним визнається склад суду, якщо порушені правила щодо кількісного складу суддів при розгляді кримінального провадження щодо неповнолітніх; коли порушено вимоги ч. 14 ст. 31 КПК України щодо спеціалізації судді, який здійснюватиме розгляд кримінального провадження цієї категорії.

Суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути обрано суддю зі стажем роботи суддею не менше десяти років, досвідом здійснення кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями. У разі відсутності суддів з необхідним стажем роботи суддя, уповноважений здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обирається з числа суддів, які мають найбільший стаж роботи на посаді судді [6].

У судовій практиці мають місце окремі випадки скасування судових рішень через те, що підготовче засідання і судовий розгляд кримінального провадження щодо неповнолітніх було здійснено суддею, який не був наділений відповідними повноваженнями. Так, ухвалою апеляційного суду Черкаської області від 09 липня 2013 року скасовано вирок Шполянського районного суду Черкаської області від 11 квітня 2013 року стосовно неповнолітнього П. з підстав неповноти судового розгляду, невідповідності висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження та істотного порушення судом вимог кримінального процесуального закону. Суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що вирок ухвалено незаконним складом суду, з порушенням ч. 10 ст. 31 КПК України. Зокрема, згідно з рішенням зборів суддів Шполянського районного суду Черкаської області від 20 грудня 2012 року № 10 суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обрано В. Проте розгляд кримінального провадження стосовно неповнолітнього П. здійснювався іншим суддею, не уповноваженим на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх [7].

Аналіз судової практики дає підстави для висновку про наявність проблемних питань під час колегіального здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Відповідно до ч. 2 ст. 31 КПК України кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, здійснюється судом у складі трьох професійних суддів.

Наприклад, суддя Лисянського районного суду Черкаської області, уповноважений на розгляд кримінального провадження щодо неповнолітніх, незважаючи на те, що неповнолітні Ф., Б., Л. були обвинувачені

у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 187 Кримінального кодексу України, санкція якої передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років із конфіскацією майна, розглянув це кримінальне провадження одноособово [7].

Важливим є питання про допущення законного представника неповнолітнього під час підготовчого судового засідання. Якщо буде визнано, що участь законного представника може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, суд за його клопотанням, поданого захисником, клопотанням прокурора чи за власною ініціативою своєю ухвалою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні і залучити замість нього іншого законного представника (ч. 3 ст. 488 КПК України). Існують ситуації, коли участь законного представника призводить до розгубленості неповнолітнього, який відчуває сором, страх перед батьками, їх присутність може відволікати неповнолітнього від запитань, оскільки він слідує за реакцією батьків [8, с. 951–952]. Проблемні аспекти участі законного представника можуть виникнути при розгляді справ щодо сексуального насильства над неповнолітньою особою.

Але залишити дитину без законного представника не можна. Ця психологічно складна для неповнолітнього ситуація має бути змінена на його користь. Зокрема, КПК України передбачає, що у разі якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим (ч. 4 ст. 44). Якщо заміна законного представника необхідна, то суд повинен з'ясувати думку неповнолітнього про бажану для нього особу і залучити саме її, якщо для цього немає правових перешкод. Якщо у дитини немає батьків, опікунів і піклувальників, як законного представника слід викликати представника місцевого відділу Служби у справах дітей. Ця особа може залучатись як законний представник неповнолітнього також у випадках, коли участь у справі його батьків чи опікунів може завдати шкоди інтересам дитини [9].

Існують випадки, коли новопризначений захисник неповнолітнього, який не був залучений до участі у кримінальному провадженні на етапі досудового розслідування, повинен до початку підготовчого судового засідання ознайомитися з обвинувальним актом, отримати конфіденційне побачення з клієнтом, під час якого йому рекомендується скласти протокол інтерв'ю з підзахисним і зафіксувати всі його скарги, а також узгодити з клієнтом правову позицію та дії в підготовчому судовому засіданні [10].

На цій стадії судового провадження захисник неповнолітнього обвинуваченого користується такими повноваженнями, має право:

1. Заявляти клопотання про розгляд судом угоди про примирення між обвинуваченим і потерпілим (суд може затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування (відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК України)).

2. Заявляти клопотання про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК України, а саме вимогам ст. 291, 292. Як правило, невідповідність у цих процесуальних документах носить технічний характер, вона не є суттєвою, такою, що впливає на кваліфікацію вчиненого підлітком діяння або питання недопустимості зібраних доказів та ін. Зокрема, адвокат може звернути увагу на те, що обвинувальний акт не містить: анкетні відомості кожного неповнолітнього обвинуваченого, потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата й місце народження, місце проживання, громадян-

ство); обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання; розмір витрат на залучення експерта; або до обвинувального акта не додано розписку підозрюваного про отримання копії обвинувального акта та ін.

3. У випадку виявлення невідповідності кримінального провадження захисник заявляє клопотання про направлення обвинувального акта, клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру до іншого суду у зв'язку з визначенням підсудності.

Пропонуємо загальні рекомендації захиснику щодо його дій під час підготовчого судового засідання у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх: а) роз'яснює клієнту можливість укладання угоди про визнання винуватості та про примирення, її умови, порядок та наслідки укладання. За бажанням клієнта захисник готує проект відповідної угоди (ст. 469, ч. 4–5 ст. 474 КПК України); б) збирає докази, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують або виключають кримінальну відповідальність неповнолітнього; в) за наявності підстав, передбачених ст. 75–81 КПК України, звертається із заявою про відвід судді, прокурора, представника, інших учасників кримінального провадження; г) подає скарги на дії, рішення та бездіяльність слідчого, прокурора, в порядку, передбаченому ч. 2–3 ст. 303 КПК України, які не могли бути предметом оскарження слідчому судді на етапі досудового розслідування цього кримінального провадження; д) перевіряє обвинувальний акт (клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру) на його відповідність вимогам ст. 291, 292 КПК України та наявність підстав для повернення обвинувального акта (клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру) прокурору [10].

Відповідно до ст. 314 КПК України суд у підготовчому судовому засіданні вирішує заявлені захисником клопотання і приймає відповідні рішення. Наприклад, це може стосуватися клопотання про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту (п. 4 ч. 2 ст. 315 КПК України), або переліку осіб, які підлягають допиту за ініціативою сторони захисту. Таке клопотання доцільно адресувати суду в друкованому вигляді, і не тільки, тому що звуко- чи відеофіксація можуть виявитися в подальшому незрозумілими, а в першу чергу тому, що надрукований вигляд клопотання значно спростить суду технічну роботу та зменшить вірогідність технічних помилок при здійсненні виклику цих осіб до суду (індекси, точні адреси, прізвища та ініціали, контактні телефони осіб) [5].

На підготовчому судовому засіданні суд у необхідних випадках, за власною ініціативою або за клопотанням обвинуваченого, його захисника чи законного представника вирішує питання щодо складання досудової доповіді, про що постановляє ухвалу із зазначенням строку підготовки такої доповіді. Підготовка доповіді доручається органу пробації або підрозділу ювенальної превенції. Стаття 314-1 КПК України регламентує порядок складання досудової доповіді.

Пунктом 16 Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») передбачено, що у всіх випадках, за винятком дрібних правопорушень, до винесення компетентним органом влади остаточного рішення, необхідно ретельно вивчити оточення і умови, в яких живе неповнолітній, або обставини, за яких було вчинено правопорушення, з тим щоб сприяти винесенню компетентним органом влади розумного судового рішення у справі [11]. Для втілення цього правила у нашій державі було прийнято Закон України «Про пробацію» [12] і внесено відповідні зміни до КПК. Зокрема, на стадії підготовчого судового засідання з метою забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання передбачене обов'язкове залучення представника уповноваженого органу з питань

пробації для підготовки досудової доповіді щодо особистості неповнолітнього, якщо провадження здійснюється щодо неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років (ч. 1 ст. 314-1 КПК України).

Важливим є питання визначення проведення судового розгляду у закритому режимі (при закритих судових засіданнях). Захисник неповнолітнього обвинуваченого має право клопотати про проведення закритих судових засідань при розгляді кримінального провадження. У зв'язку з цим він заявляє клопотання про здійснення судового виклику конкретних осіб до суду для допиту і витребування певних речей чи документів (п. 4 ч. 2 ст. 314-1 КПК України).

Стадія підготовчого провадження – це одна з можливостей для реалізації права захисника неповнолітнього на збір або на витребування доказів. Адже у п. 4 ч. 2 ст. 315 КПК України встановлено, що з метою підготовки до судового розгляду суд розглядає клопотання учасників судового провадження про витребування певних речей чи документів [13].

Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням захисника та інших учасників судового провадження має право обрати, змінити, продовжити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо неповнолітнього обвинуваченого [13].

Тому захисник неповнолітнього обвинуваченого під час підготовчого судового засідання подає до суду клопотання про зміну чи скасування раніше обраного запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту чи тримання під вартою свого підзахисного. В інших випадках таке клопотання подається лише тоді, коли цього вимагають обставини справи чи дані про особу клієнта. Клопотання подається у письмовому вигляді, разом із додатками, що підтверджують доводи сторони захисту, та має містити посилання на відповідну практику Європейського суду з прав людини. Наприклад, до цих випадків можна віднести справи «Боротюк проти України» (тяжкість обвинувачення не може сама по собі бути виправданням тривалих періодів тримання під вартою); «W. Проти Швейцарії» (небезпека ухилення від правосуддя не може вимірюватися тільки залежно від суворості можливого покарання);

«Мамедова проти РФ» (ризик знищення доказів втрачають свою значимість після їх повного зібрання) [14].

Водночас, проаналізувавши ухвали місцевих судів, постановлених у 2019 р. щодо продовження строку тримання обвинуваченого під вартою, Н. С. Шевченко дійшов висновку, що суд, у більшості випадків, задовольняє клопотання прокурора та відмовляє у задоволенні клопотання про зміну запобіжного заходу стороні захисту [15, с. 616].

Захисникові слід враховувати, що у підготовчому провадженні надання прокурором суду будь-яких інших документів, крім клопотання про обрання, скасування, зміну або продовження запобіжного заходу, до призначення справи до судового розгляду заборонене. Суд не може вдаватися до оцінки доказів та правильності кваліфікації дій обвинуваченого. Суд так само не може на цій стадії з'ясовувати та встановлювати факти порушення прав обвинуваченого (інших учасників кримінального провадження) [10].

При ухваленні рішення на стадії підготовчого судового засідання у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього, суд у межах своїх повноважень відповідно до ст. 315, 316 КПК України, може доручити Службі у справах дітей підготувати інформацію про неповнолітнього підозрюваного у формі звіту.

Висновки. У процесі здійснення захисту неповнолітнього обвинуваченого важливою є стадія підготовчого провадження у суді першої інстанції. На ній захисник використовує свої повноваження щодо вирішення питань: 1) визначення складу суду для розгляду кримінального провадження щодо неповнолітнього; 2) подання клопотань щодо угоди про примирення, повернення обвинувального акта (клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру), визначення підсудності, щодо зміни запобіжного заходу, проведення судових засідань у закритому режимі; 3) внесення пропозицій до підготовки досудової доповіді про неповнолітнього обвинуваченого; 4) витребування речей і документів, необхідних на думку сторони захисту для їх дослідження у суді. Крім процесуального аспекту, діяльність захисника під час підготовчого судового засідання у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього справляє на нього позитивний виховний вплив.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабаєва О.В. Підготовче провадження як самостійна стадія в системі кримінального судочинства України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 35. Т. 3. С. 126–132.
2. Кримінальний процес: мультимед. навч. посіб. / авт. кол.: О. Ю. Хаблюк, Я. Ю. Конюшенко, І. В. Чурикова. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/public_html/lections/lecture10_1.html (дата звернення: 01.03.2023).
3. Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 січня 2017 р. № 223-66/о/4-17. URL: http://zib.com.ua/ua/print/127476-list_vssu_vid_16012017_223-6604-17_pro_praktiku_zdiysnennya_.html (дата звернення: 01.03.2023).
4. Баулін О.В., Лебідь В.І., Матвеев П.С., Пожидаєва М.А. *Адвокатський іспит: підготовчий курс: навч. посіб.* Київ: Алерта, 2018. 864 с.
5. Колесник Г., Светлічний І. Як діяти адвокату під час підготовчого судового провадження задля успішного захисту? URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/yak-diyaty-advokatu-pid-chas-pidgotovchogo-sudovogo-provadzhennya-zadlya-uspishnogo-zahystu/> (дата звернення: 01.03.2023).
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
7. Про практику здійснення апеляційним судом процесуального повноваження щодо призначення нового розгляду в суді першої інстанції: узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 1 січня 2017 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00217> (дата звернення: 01.03.2023).
8. Кавецька В.С. Допит неповнолітнього в стадії судового розгляду за участі педагога, психолога, захисника та законного представника. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / за заг. ред. Ю.П. Алєніна*. Херсон, 2018. С. 936–957.
9. Крикунов О. Особливості суб'єктного складу кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Історико-правовий часопис*. 2021. Вип. 14 (2). С. 104–114. <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2019-2/19>
10. Кармазіна К., Грішин Є., Сівак Т. Дії захисника під час кримінального провадження в суді першої інстанції: метод. рек. Київ, 2014. 68 с.
11. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules"). URL: <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile-justice-beijing-rules/> (дата звернення: 01.03.2023).
12. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
13. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
14. Саченко А.П. *Практика Європейського суду з прав людини: кримінальний аспект*. Київ: Дакор, 2021. 208 с.
15. Шевченко Н.С. Особливості продовження строку тримання під вартою у підготовчому провадженні. *Юридична осінь 2019 року: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (Харків, 29 листоп. 2019 р.)*. Харків, 2019. С. 613–616.